وەزارەتی خوێندنی باڵا

زانۆی سەلاحەددین - هەولێر

کۆلێژی زمان / بەشی زمانی کوردی

سمستەری یەکەم / قۆناغی دووەم

Morphology

مۆرفۆلۆجی

2023-2022

مامۆستای بابەت / هەژار قادر اسماعیل

جۆرەكانی مۆرفیم

زمانەوانەكان بە پێی بیروبۆچوونی خۆیان بە چەند شێوەیەك جۆرەكانی مۆرفیمیان دەستنیشانكردووە بۆ نموونە :

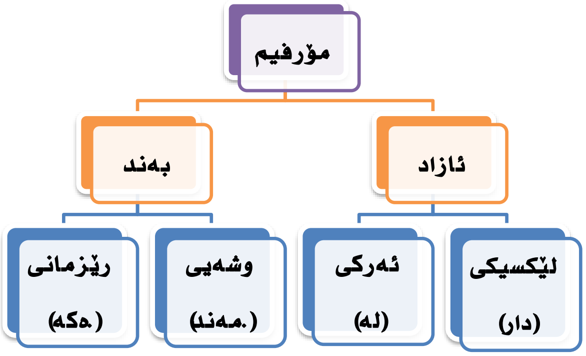

جگە لەم دابەشكردنە دابەشكردنێكی تر هەیە كە وردتر جۆرەكانی مۆرفیم دەست نیشان دەكات .

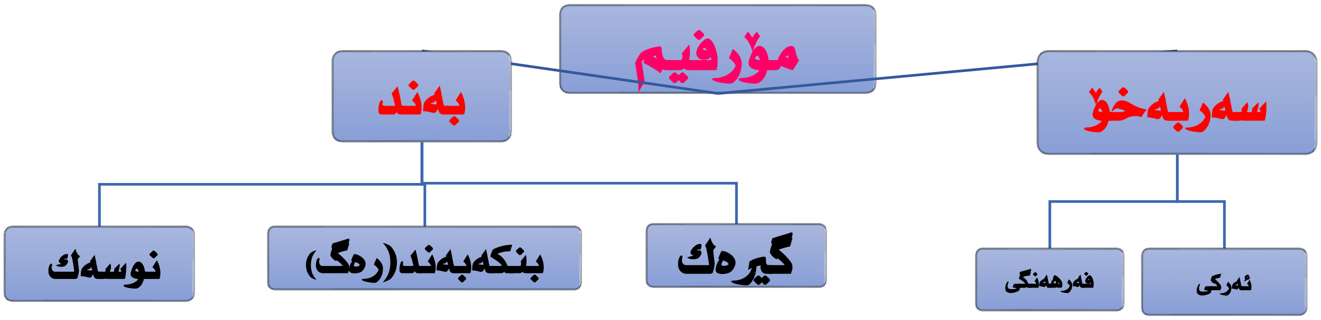

1- مۆرفیمی سەربەخۆ

ئەو مۆرفیمانەن كە بەسەربەخۆیی و واتا یان ئەرك دەبەخشن ئەوانیش دەكرێن بە دوو جۆر :

أ - مۆرفیمی فەرهەنگی (لێكسیكی) :

ئەو مۆرفیمانەن كە بەسەربەخۆیی واتای تەواو دەبەخشن ، ئەمەش هەموو وشەیەكی سادە دەگرێتەوە ،جا چ

(ناو ، جێناوە سەربەخۆكان ، ئاوەڵناو ، ئاوەڵكار , كار....هتد) بێت .

بۆیە پێیان دەوترێت وشەی فەرهەنگی, چونكە دەكەونە فەرهەنگەوە و ئەگەر لە فەرهەنگدا بە دوایاندا بگەڕێین ئەوا بەرچاو

دەكەون . وەك : (دار ، من ، بەرز ، سوك, تەنیشت , كر،....هتد)

ب - مۆرفیمی ئەركی :

ئەو مۆرفیمانەن كە بەتەنها واتای سەربەخۆ نابەخشن بەڵكو ئەركی سەربەخۆ دەبەخشن وەك : (ئامرازەكانی پەیوەندی ، ئامرازی سەر سوڕمان ، ئامرازی لێكدەر ،ئامرازی پرس , ئامرازی پرس ,) ئەمانە بەتەنها ئەركیان هەیە بەلاّم واتای سەربەخۆیان نییە .

بۆ نموونە : (بە ، بۆ ، لە ، بەلاّم ، چونكە ، چەند ، یان , ئای ، ...هتد)

2- مۆرفیمی بەند :

ئەو مۆڕفیمانەن كە بەتەنها بە بێ یارمەتی وشەو مۆڕفیمی تر واتا و ئەركی سەربەخۆ نابەخشن ،بەڵكو لە پاڵ وشە ومۆڕفیمی تر واتا و ئەركی جیاجیا دەبەخشن بە گوێرەی مۆڕفیمەكە یا وشەكە، ئەوانیش دەكرێن بەسێ بەش :

1- گیرەك

2- بنكە بەند

3- نوسەك

گیرەك :

جۆرێكە لە مۆرفیمی بەند ، كە بۆ رەگ و بنجی و قەد و شە زیاد دەكرێت و واتا و ئەرك و مەبەستی جیاجیا دەبەخشن ، ئەوانیش دەكرێن بە دوو بەش (گیرەكی وشەدارێژ ، گیرەكی رێزمانی)

أ - گیرەكی وشە دارێژ : ئەو گیرەكانەن لە شێوەی پێشگر و پاشگر و ناوگر و جوتگر دەردەكەون . فۆڕم و واتای نوێ دەبەخشن بە وشە , هەندێك جار پۆلی وشەش دەگۆڕن .

وەك :

هەڵ + گرت = هەڵگرت

ئاسن + گەر = ئاسنگەر

ڕا + خست = ڕاخست

1-گیرەكی پێشگر : ئەو جۆرە گیرەكەیە كە بە پێشەوەی رەگی وشە دەلكێت وەك :

دا + خست = داخست

ڕا + كرد = ڕاكرد

هەڵ + گرت = هەڵگرت

2-گیرەکی پاشگر : ئەو جۆرە گیرەکەیە کە بە بەشی کۆتایی رەگەوە دەلکێن وەك :

ئاسن + گەر = ئاسنگەر

کورد + ایەتی = کوردایەتی

ئاش + دەوان = ئاشەوان

3-گیرەکی جووتگر : ئەو جۆرە مۆرفیمە بەندەیە کە بەبە شی پێ شەوە و دواوەی رەگەوە دەلکێت ،ئەم جۆرە گیرەکە گفتوگۆیەکی زۆری لەسەرە لە رووی زاراوە و شێوەوە ، زمانەوانەکان هەریەکەیان زاراوەیەکیان بۆ داناوە وەك : (جووتگر ، ئاوێتە ، دوولاگر ، جووتەگیرەك) هەندێك پێیان وایە کە جووتگر لە پێشگر و پاشگرێك پێکدێت کە بەیەکجار دەچێتە سەر وشەیەك, یا وشەیەك بە یەکجار پێشگرێك و پاشگرێك وەربگرێت وەك :

لەبەیانیدا ، لە ئێوارەوە , بهاتبایە

(فازل عمر)پێی وایە کە جوتگر ئەو دوو بە شەیە کە لە هەردوولای و شە یاخود فرێز بێت . وەك : (لە هەولێررا , لە نێوماڵاندا , ...هتد)

(وریا عمر ئەمین) لە کتێبی پیتۆکەکاندا دەڵێ : ئەگەر دوو کەرت هەمان ئەرکیان هەبێ و لە هەردوو لای قەد بەکاربهێنرێت (لە پێش و لە کۆتایی) وشە ئەوا جوتگرە کە مەبەستی جێناوە لکاوەکانە وەك :

گرتم هەڵم گرت

گرتت هەڵت گرت

گرتمان هەڵمان گرت

(وریا عمر ئەمین) پێی وایە جوتگر جیایە لە دوولاگر کە ئەو مۆرفیمەیە کە دەچێتە سەر وشەیەك دەبێ بە دوو لەت ، لەتی یەکەم بە پێشی وشەکە و بەشی دووەم بە دواوەی وشەکە دەلکێت ،لە زمانی کوردیدا جیناوی نیشانەی دوورو نزیك لەم شێوەیەن (ئەمە , ئەوە , ئەویێ) (ئەم ماڵە) ، (ئەومنداڵە) , (ئەو کچێهێ) . بەلاَم لە هەندێ شێوەزاری وەك باڵکایەتی (ئەواهێ بۆ مێ) (ئەویێهێ بۆ نێر) بەکاردێ .

(ئەورەحمانی حاجی مارف) بەکارهێنانی پێشگرێ و پاشگرێك لە یەك وشەدا بە جوتگر دادەنێت .

وەك : نەخۆشی , وەرگەڕاندن , بەردانەوە , هەڵدانەوە

4- گیرەکی ناوگر : ئەو جۆرە گیرەکەیە کە دەچێتە پێکهاتەی رەگەوە و رەگ دەسمێت ،وەك لە زمانی عەرەبی (فتحة ،ضمة ،کسرة) بەرچاو

دەکەوێت :

كتب

یان ناوگر مۆڕفیمی رێزمانی یان فەرهەنگیە دەچێتە ناو ناواخنی وشەکەیەوە واتاییەکی تازەی پێدەبەخشێ رەگی

وشە دەسمێت.

پ سپۆڕ و شارەزایانی زمان لە بارەی بوونی ئەم مۆرفیمە باوەڕیان وایە ئەم مۆرفیمە لە زمانی کوردیدا بوونی نیە لەبەر ئەم هۆیانەی خوارەوە:

1- یاسای زمانی کوردی لە گروپی زمانە لکاوەکانە.

2- بە پێی پێناسەی ناوگر دەبێ رەگی وشە بسمێت بچێتە ناویەوە و بەرهەم دار بێت چەندان وشەی واتاداری تری لێبکەوێتەوە.

ئەگەرچی هەندێك لە بۆچوونەکان پێیان وایە کە ناوگر هەیە وەك ئەوەی (مسعود محمد) دەڵێ :پێم وایە (شەبەق) لە (شەق)ەوە هاتبێ و هەروەها (ێن) لە کاری (درویێنە) ناوگرە.

هەندێك پێیان وایە (دەنێرم ، دە سوتێنم ، دەبرژێنم،...هتد) لەهەریەك لەم کارانە (ێ) ناوگرە ، بەلاّم ئەوەندەی (ێ) لە گۆڕانی فۆنۆلۆجی نزیکە بە تایبەتی لە چاوگە ئەلفیەکان ئەوەندە لە ناوگر نزیك نییە .

هەندێك پێیان وایە (دەنێرم ، دەسوتێنم ، دەبرژێنم،...هتد) لەهەریەك لەم کارانە (ێ) ناوگرە ،بەلاّم ئەوەندەی (ێ) لە گۆڕانی فۆنۆلۆجی نزیکە بە تایبەتی لە چاوگە ئەلفیەکان ئەوەندە لە ناوگر نزیك نییە .

بەم پێیە ئەم نموونانەی لەم بارەییەوە هێنراوەتەوە نامانگەیێنێتە ئەوەی دەستوریێك بۆ بوونی ناوگر لە زمانی کوردیدا بدۆزینەوە ،لە زمانی کوردیدا هیچ گیرەکێك ناچێتە ناو پێکهاتەی رەگەوە , رەگەکە بسمێ جا بە ئەرکێکی ڕێزمانی یان وشەدارێژ بێت.

سیماکانی گیرەکی وشەدارێژ :

1- پۆلی وشە دەگۆڕێ .

نموونە : جەرگ (ناو) ـــــ بەجەرگ (ئاوەڵناو)

جوان (ناو) ـــــ جوانی (ئاوەڵناو)

2- واتاییەکی نوێ بە وشەکە دەدات .

نموونە : خۆش ـــ نەخۆش

3- پاشگرەکانی کۆتاییەکی کراوە جێ دەهێڵن .

نموونە : شار + ۆچکە = شارۆچکە (شارۆچکەکان)

4- لە بنجدا ئاشنایەتی لەگەڵ رەگدا هەیە بۆیە لێی دوورناکەوێتەوە ،ئەمە بەسەر پاشگردا دەسەپێ بەلاّم بەپێچەوانەوە لەگەڵ پێشگرەکاندا ناگونجێت .

نموونە :

هەڵم دەگرتن ـــــ هەڵ (گ.وشەدارێژ) +م (نوسەك) +دە (گ.ڕێزمانی)+ گرتن

باخچە ـــ باخ + چە (گ.وشەدارێژ) + ەکە (نوسەك) = باخچەکە

باخکەچە (ناگونجێ)

5- لەرووی ژمارەی مۆرفیمەکان و لە رووی پێکهاتەی دەنگی گیرەکەکان ،گیرەکە و شەدارێژەکان ژمارەیان زیاترە و گەورەترن لە مۆرفیمە رێزمانەکان .

6- کارکردنیان لەژێر دەسەلاتی یاساکانی مۆرفۆلۆجی دایە .

رۆژ + انە (گ.وشەدارێژ) = رۆژانە (بە یاسایەکی مۆرفۆلۆجی دارێژراوە دەچێتە ناو فەرهەنگەوە)

7- زۆربەیان هێزیان لەسەرە واتە هێزدارن.

ئاشەوان

8- توانای سازکردنی وشەی ئالۆزیان هەیە ، ئەمەش سروشتی ئەم جۆرە گیرەکەیە .

نموونە : بە بەخۆشی (بە + خۆش + ی)

گیرەکی رێزمانی :

ئەو جۆرە گیرەکانەن کە بۆ رەگی و شە زیاد دەکرێن ، بەلام واتای نوێ درو ست ناکەن بەلکو دۆخی رێزمانی و شەکە دەگۆڕن . وەك (مۆڕفیمی کۆ (ان) ، مۆڕفیمی نا سیاوی (ێك) ، مۆڕفیمی نە سیاوی (ەکە) ، (تر ،ترین) ،نیـ شانەی کاتی رابردوو (ا، وو، ی ، ت، د) ، نیشانەی کاتی رانەبردوو(د،دێ ،دە) ، نیشانەی رەگەز (ە،ێ)لە دۆخی بانگکردن، مۆرفیمی خستنەسەر (ە،ی) ، نیشانەی کاری داخوازی(ب) ، مۆرفیمی نەرێ (نە،نا،مە) ، مۆرفیمی دوپاتکردنەوە(ەوە) ، مۆرفیمی تەواو (وە،ووە) ، مۆرفیمی دانانی (ب، بایە ، با،ب)

وەك :

(ناوی گشتی) کوڕ + ان = کوڕان (ناوی کۆ)

(ناوی گشتی) گەنج + ێك = گەنجێك (ناوی نەناسراو)

(ناوی گشتی) کچ + ەکە = کچەکە (ناوی ناسراو)

سیماکانی گیرەکی رێزمانی :

1- مۆرفیمی رێزمانی ژمارەیان کەمە و سنوردارە ،کۆمەڵەیەکی نیمچە داخراو پێك دەهێنن .

2- زیاتر دەکەونەوە دوای رەگ و وشە ، واتا دوای وشە دارێژراوەکان دێن .

نموونە : باخ + ێك = باخێك

باخ + چە (گ.وشەدارێژ) + ێك (گیرەکی رێزمانی) ـــ باخچەێك

3- کۆتایی داخراو جێدەهێڵن .

نموونە : شار + ۆچکە (گ.وشەدارێژ) + یەك(گ.رێزمانی)=شارۆچکەیەك

4- یاسای ئارەزوومەندیان تێدا نیە واتە بەرامبەر وشە سادەکە ناوەستێ .

نموونە : تۆ قەڵەمەکە بێنە .

تۆ قەڵەمێك بێنە .

لێرەدا ناتوانین (قەڵەمەکە و قەڵەمێك) لەجیاتی یەکتر بەکاربێنین ، چونکە هەریەکەیان بەهای ڕێزمانی خۆیان هەیە.

5- پۆلی وشە ناگۆڕێ ،بەڵام فۆڕمێکی نوێ ی پێدەبەخشێ.

منداڵ + ێك (گ.ڕێزمانی) ـــــ منداڵێك

وشەکە دوای وەرگرتنی گیرەکە ڕێزمانییەکە هەر لە پۆلی (ناوە) بەڵام فۆڕمێکی نوێ ی پێدەبەخشێ .

6- هێزیان لەسەر نیە بەڵام هەندێك جار ئەو ڕستانەی بە تاکە وشەیەك دەردەبڕدرێن ،گیرەکە ڕێزمانییەکە هێزدار دەبێت.

نموونە : دەڕۆم

7- خاوەنی ئەرکە نەك واتا .

8- واتای چەمکی بنکە ناگۆڕن ، بەڵام واتای ڕێزمانی بنکە دەگۆڕن.

نموونە : باش : پلەی چەسپاوی ئاوەڵناوە

باشترین : پلەی باڵای ئاوەڵناوە

لەهەردوو بارەکە (باش) هەر باشە چەمکی گشتی واتای (باش)ی لەدەست نەداوە ،بەڵام لە ڕووی ڕێزمانییەوە رادەی (باش) لەگەڵ (باشترین) جیاوازە و لە ڕۆنانی ڕستەدا مامەڵەی جیاوازیان لەگەڵ دەکرێت .

جیاوازی نێوان گیرەکی ڕێزمانی و وشەدارێژ :

1- گیرەکی وشەدارێژ پۆلی وشە دەگۆڕێت ، بەڵام گیرەکە ڕێزمانیەکان پۆلی وشە ناگۆڕن تەنها دۆخی ڕێزمانی دەگۆڕن .

وەك :

(ناو) خەم + گین = خەمگین (ئاوەڵناو)

(ناوی گشتی) منداڵ + ەکە = منداڵەکە (ناوی ناسراو)

2- گیرەکە وشە دارێژەکان واتای نوێ دەبەخشن بە وشەکە بەڵام گیرەکە ڕێزمانیەکان خاوەنی ئەرکن نەك واتا .

3- گیرەکە وشەدارێژەکان پاشگرەکانیان کۆتایی کراوە بەجێدەهێڵن بۆ پاشگرە ڕێزمانییەکان ،بەڵام گیرەکە ڕێزمانیەکان پاشگرەکانیان کۆتاییەکی داخراو بەجێدەهێڵن بۆ گیرەکە وشە دارێژەکان .

سپی + ێنە = سپێنە + ەکە = سپێنەکە

ئاسن + گەر = ئاسنگەر + ێتی = ئاسنگەرێتی

کوڕ + ەکە = کوڕەکە (ناتوانین گیرەکی وشەدارێژی تری بۆ زیاد بکەین)

کوڕەکە + ان = کوڕەکان (دەتوانین گیرەکی ڕێزمانی تری بۆ زیاد بکەین)

4- گیرەکی وشە دارێژەکان ناوێز (شاز)مۆرفۆلۆجیان تێدایە ، بەڵام گیرەکە ڕێزمانییەکان ناوێزەیان تێدا نیە .

تر ، ترین : ناو (پیاو) (پیاوتر ، پیاوترین)

ئاوەڵناو (باش) (باشتر ، باشترین)

گەر ناو (ئاسن) - ئاسنگەر

چی کارەباچی

5- گیرکە و شەدارێژەکان ژمارەیان زیاترە پێکهاتەی دەنگیـ شیان گەورەترە ، بەلاَم گیرکە رێزمانیەکان ژمارەیان کەمترە و پێکهاتەی دەنگیشیان بچوکترە ،بەلاَم بەکارهێنانیان دیارو چالاکە .

گیرەکی وشەدارێژ (دا ، را ، یلکە ،یلە ، ینە ، ێنە ، ێتی ، ەوا ، چی ، گەر ، ستان ، کیلە ، هەڵ ، پێ ، نە ،ۆکە ، کار ....هتد)

گیرەکی رێزمانی : (ەکە ، ان ،ێك ،تر /ترین ،دە (رانەبردوو) ،ب (داخوازی) ،ب (دانانی) ، نە/نا ، مە ، ە ،...هتد).

6- گیرەکە وشەدارێژەکان کارکردنیان لە ژێر دەسەلاَتی یاساکانی مۆرفۆلۆجی دایە، بەلاَم گیرەکە رێزمانیەکان کاکرکردنیان لە ژێر دەسەلاَتی یاساکانی سینتاکس دایە .

بە + هێز = بەهێز

نە + چی = نەچی

7- گیرەکە وشە دارێژەکان یاسای ئارەزومەندانەیان تێدایە بەلاَم گیرەکە رێزمانەکان یاسای ئارەزوومەندانەیان تێدا نیە .

بۆ نموونە گیرەکە وشەدارێژەکانی (چە ، چۆکە ، ۆکە) ئەوانە هیچ لە چەمکی رستەکە ناگۆرێت .

(باخچە ، باخچۆکە ، باخۆکە)

8- گیرەکە وشەدارێژەکان توانای سازکردنی وشەی ئالۆزیان هەیە بە هۆی پێشگر و پاشگرەکانیەوە ،بەلاَم گیرەکی رێزمانی توانای سازکردنی وشەی ئالۆزی نیە .

شاخ + ەوان = شاخەوان (وشەی ئالۆز)

بێ + هۆش = بێهۆش (وشەی ئالۆز)

3- بنکەی بەند :

بنکەی بەند : جۆرێکە لە مۆرفیمی بەند کە زیاتر رەگی کردار دەگرێتەوە .

رەگی کردار : کرۆکی نەگۆڕی و شەیە ،کە هیچ شتێکی پێوە نەنو سابێت یان دوای لادانی هەموو گیرەکێك لە سەر و شە ئەوەی دەمێنێتەوە رەگی وشەیە .

یان : ئەو بە شەیە کە لە و شەیەکی نا سادە وەردەگیرێت دوای لابردنی هەموو پێشگر و پا شگرە رێزمانی و شەدارێژەکان بەمەش ئەوەی دەمێنێتەوە بریتیە لە رەگ کە بۆ پارچەی بچوکتر کەرت ناکرێت .بۆنموونە:

پیاوەکە پیاو ، پیاوەتیەکە پیاو ، خۆشناوەتی خۆشناو،...هتد)

لە هەموو دەمەکاندا بە دیدەکرێت بۆ نموونە لە کاتی رابردوو رەگی کردار بە فرێدانی جێناوی لکاو و نیـ شانەی کات دروست دەبێت.

گرتم گر

بەلاّم لە کاری رانەبردوو رەگی کار بە فرێدانی (دە)ی نیشانەی رانەبردوو وە جێناوی لکاو وەردەگیرێت ،ئەوەی دەمێنێتەوە پێی دەوترێ رەگی کردار .

دەکرم - کر

لە رێزمانی نوێدا لە ئاستی مۆرفۆلۆجی هەموو وشەیەکی سادە چ ناو بێت یان ئاوەڵناو یان ئاوەڵکار،...هتد لە زمانی کوردی بە رەگ دادەنرێت ،چونکە توانای ئەوەیان هەیە وەك رەگی کارەکان ببنە سەرە بۆ وەرگرتنی گیرەکی رێزمانی و گیرەکی وشە دارێژ .

بۆ نموونە :

لەبەرزی بەرز

جوانەکە جوان

جوانیەکەت جوان

لە ئێمەیاندا ئێمە

رەگ و قەد و بنج :

ڕەگ : کرۆکی نەگۆڕی وشەیە ،دوای لابردنی هەموو گیرەکان لەسەر وشەکە ئەوەی دەمێنێتەوە ڕەگی وشەیە .

نموونە:

دارستان ـــــ دار (رەگی وشەیە)

⋆ جۆرەکانی ڕەگ :

أ- ڕەگی سەربەخۆ (ئازاد)

ب - ڕەگی بەند

أ- ڕەگی سەربەخۆ (ئازاد): ئەو جۆرە رەگەیە کە بەتنها واتا دەبەخشێت

نموونە : ملوانکە ـــــــ مل (رەگی وشەیە بەتەنها واتا دەبەخشێت)

شاخەوان ـــــ شاخ (رەگی وشەیە بەتەنها واتا دەبەخشێت)

ب - ڕەگـــی بەند : ئەم جۆرە ڕەگانە بە تەنها و سەربەخۆ بەکارنایەن بەڵکو لەگەڵ گیرەکی رێزمانی و وشە دارێژ بەکاردێن .

نموونە : دەخۆم ، بخۆ ـــــــ خۆ (رەگە و بەتەنها بەکارنایەت)

کڕی ، بکرە ــــــــ کڕ (ڕەگە بەتەنها بەکارنایەت)

قەد:

دوای لابردنی گیرەکە ڕێزمانیەکان ئەوەی دەمێنێتەوە قەدە .

نموونە : دارەکە ـــــ دار (قەدی وشەکەیە ، قەدی سادە)

شاسوارێك ـــــ شاسوار (قەدێکی لێکدراوە)

برایەتیەکە ـــــ برایەتی (قەدێکی دارێژراوە)

بنج:

دوای لابردنی گیرەکی ڕێزمانی وشەدارێژ لە وشەکە ئەوەی دەمێنێتەوە بنجی وشەکەیە .

نموونە : نەمر ـــــ مر

برایەتیەکە ـــــ برا

تێکەڵبوونی بنجو رەگ : بنج و قەد :

هەریەکە لە (بنج و ڕەگ و قەد) تاڕادەیەك خاسیەت و تایبەتمەندی خۆیان هەیە ، بەلاَم لەگەلَ ئەوەشدا تێکەڵیەکیان تێدا بەدیدەکرێت ،چونکە سێ زاراوەکە سنوری نێوانیان زۆر ئاشکرا نیە ،زۆربەی جار (بنج) دەبێتە (رەگ) یان (قەد) .

تێکەڵبوونی (ڕەگ و بنج) :

سوارچاکی ـــــ سوارچاك (بنج و رەگ)

ئاسنگەر ـــــ ئاسن (بنج و رەگ)

تێکەڵبوونی (قەد و بنج) :

نموونە : شارێك ـــــ شار (بنج و قەد)

باخەکە ـــــ باخ (بنج و قەد)

نووسەك :

ئەو مۆرفیمە بەندانەن دەچنە سەر وشە و لۆکی دەکەن ، بۆ دۆخی جیاجیا بەکاردێت ،دواتر لە ڕووی داڕشتنی وشەسازیەوە چیتر ناتوانرێت دەستکاری بکرێت .

نوسەك لە زمانی کوردیا بەگشتی جێناوەلکاوەکان و ئامرازەکانی بانگکردن (کاکە ، کچێ) و ئامرازە پەیوەندیە پاشکۆدارەکان (بۆ، بە، لەـــــ وە / دا) وەك:(بۆماڵەوە، لەدلَدا) دەگرێتەوە ئەوانیش لەرووی شوێنەوە دوو جۆرن :

1- بەرگــر : ئەم جۆرە نوسەکە بە پێشەوەی کەرستە زمانیەکان دەلکێن ،ئەم جۆرە لە زمانی کوردیدا بەرچاو ناکەوێت بەلاَم لە زمانی ئینگلیزی بەرچاو دەکەون وەك (The , a , an) .

2- دواگــر : ئەو نوسەکانەن کە بە دواوەی کەرستە زمانیەکان دەلکێن ،لە زمانی کوردیدا هەموو جێناوەلکاوەکان و ئامرازەکانی بانگکردن و ئامرازە پەیوەندیە پاشکۆدارەکان دەگرێتەوە .

تایبەتیەکانی نوسەك :

1- مۆرفیمێکی بەندی ڕێزمانیە ،سەربەخۆ بەکارنایەت.

2- لە رووی وشەسازیەوە وشە لۆك دەکات.

3- لەسەرەتا و کۆتایی وشەوە دێت.

4- شوێنی لەناو گرێ و ڕستەدایە، واتە لە ئاستی رستەسازیدایە .

5- شوێنی دیار نیە تا نەچێتە سەر وشە.

6-هەموو مۆرفیمێکی ڕێزمانی نابێتە وشەبەست .

تێبینی :

هەندێك بۆچوون وای بۆ دەچن کە (ەکە)ی نیشانەی ناسیاوی و (ێك) نیشانەی نەناسراوی بە نوسەك دادەنێن .

ئەوانەی وای بۆ دەچن (ەکە) نوسەکە دەڵێن چونکە شوێنی دیار نیە دەچێتە سەر ناو یان ئاوەڵناو و وشە لۆك دەکات وەك :

گوڵەکە چوتە سەر ناوی (گوڵ)

گوڵە سورەکە چۆتە سەر ئاوەڵناو گرێی پێکهێناوە .

ئەوانەی پێیان وایە (ێك)نوسەکە چونکە دەڵێن وشە لۆك دەکات ئەوانەی کەوا دەڵێن نوسەك نیە دەڵێن چونکە شوێنی دیارە و دەچێتە سەر ناو: وەك: گوڵێك ، داریك

جیاوازی نێوان نووسەك و گیرەك :

1- نوسەك توانای کەرستە هەڵبژاردنی نییە بەپێی بەشەکانی ئاخاوتن واتە بە هەموو کەرەسەیەکەوە دەلکێن (کار، ناو، ئاوەڵناو، ڕادە).

نموونە : نامەکەم بەدەست گەیشت .

زۆرم هێنا .

دەکرم .

بەڵام گیرەکەکان بە پێچەوانەوە شوێنی تایبەتی هەڵدەبژێرن .وەك نیشانەکانی ناکردن بەکارەوە دەلکێن و هەروەها (تر/ترین) بە ئاوەڵناوەوە دەلکێن. نموونە: جوانتر ، ناهێنم

2- نوسەك دەتوانێ بە دواى نوسەکی ترو گیرەکی وشەدارێژ و گیرەکی ڕێزمانی بێت بە پێچەوانەی گیرەك بە دوای نوسەك نایەت،چونکە نوسەك وشە لۆك دەکات بە واتایەکی تر گیرەکی ڕێزمانی هەمیشە دەبێت لە دوای گیرەکی دارشتنەوە بێت هەروەها چەند نوسەکێك بە دوای یەکتر یان چەند گیرەکێکی وشەدارێژ بە دوای یەکتر دێن و لەیەك پێکهاتەدا کۆدەبنەوە.

نموونە :

کورەکانم ـــــ (ەك ، ان ، م) سێ نوسەك بە دوای یەکتر هاتوون

هونەرمەندێتی ـــــ (مەند ، ێتی) دوو مۆرفیمی وشەدارێژن.

3- گیرەکەکان ناوێزەیان تێدایە ، واتە بە شێوەیەکی رێك و پێك دابەش نابن رێکەوتن لەنێوانیان دا نیە .

بۆ نموونە پاشگری (یار) کە گیرەکێکی وشەدارێژە ناچێتە سەر هەموو وشەیەك : وەك:

فرۆشیار ، بڕیار،کڕیار ، ....هتد

بەڵام :(نانیار ، نوسیار) ناگونجێ .

بەڵام ئەم ناوێزەیە لە نوسەکەکاندا بەرچاو ناکەوێت واتە بە رێك و

پێکی دابەش دەبن و رێکەوتن لە نێوانیاندا هەیە .

4- گیرەکەکان بە زۆری بە وشەوە دەنوسێن بەڵام نوسەك بە زۆری بە گرێ و ڕستەوە دەنوسێن .

ئاسنگەر

گوڵەکان

مۆرفیمی سفر :

ئەو مۆرفیمانەن کە دەرکەوتنی ماددی یاخود فیزیکیان نییە، بە واتایەکی تر دەتوانین بڵێین دەرکەوتی فۆنەتیکیان نیە تەنها لە مێشکدا هەستی پێدەکرێت.

(بلۆم فیلّد) بەم جۆرە مۆرفیمانە دەڵێت (بەدیلی مۆرفیم) یان (مۆرفیمی سفر) بۆ نموونە لە وشەیەکی وەك (هات) بە بێ ئەوەی مۆرفیمێك دەربکەوێت ئێمە هەست بە بوونی دەکەین ، کە ئەویش بریتیە لە (جێناوی لکاو بۆ کەسی سێیەمی تاك) کە بکەرە ، ئەمەش ئەوکاتە دەردەکەوێت کە بەراوردی بکەین لەگەڵ (هاتم ، هاتین ، هاتیت ، هاتن) .

مۆرفیمی بەتاڵ :

ئەو مۆڕفیمەیە کە بوونێکی ماددی هەیە ، بەڵام ئەرکی نیە لە مۆرفیمی بەتاڵدا هەردەم مۆڕف دەردەکەوێت ، کە دەنگێکە هاتۆتە ناوەوە بەهۆی یاسایەکی فۆنۆلۆجیەوە، ئەمەش بۆ ئەوەی دوو بزوێن نەکەونە پاڵ یەکتر .

بۆ نموونە (ڕ) یان (ت) کە ئەمەش بە پێی شێوەزارەکان گۆڕانی بەسەردا دێت بۆ نموونە :

لە شێوەی ئاخاوتنی سلێمانیدا (ڕ ، ت) زۆر دەردەکەون ، وەك :

بکەرەوە ، بدەرەوە ، بمدەرێ ، چۆتەوە

بەڵام لە شێوەی ئاخاوتنی هەولێر دەگوترێت : بکەوە ، بدەوە

بکەرەوە ـــ ب + کە + ر + ەوە

ب = پێشگری داخوازی

کە = رەگ

ر = مۆڕفیمی بە تاڵ

ەوە = پاشگری دووپاتکردنەوە

چوەتەوە ـــــ چ + ووە + ت + ەوە

چ = رەگ

ووە = نیشانەی رابردووی تەواو

ت = مۆرفیمی بەتاڵ

ەوە = پاشگری دووپاتکردنەوە